

CIVILNÍ PROTILETECKÁ OCHRANA A BRANNÁ VÝCHOVA VE SVĚTLE TIŠTĚNÝCH PRAMENŮ V LETECH 1935–1939¹

Vít Němec

Vít Němec: The Civil Air Defence and the Civil Defence Education in the Light of Printed Sources in the Years 1935–1939

The study deals with the issue of the Civil Air Defence and the Civil Defence Education and its reflection in the Light of Printed Sources in the Years 1935–1939 with the consideration of the history of everyday life and the regional history of the Moravian-Silesian Region, which is not yet adequately explored phenomenon in contemporary Czech historiography. The interwar period was connected to significant need of a readiness of the Czechoslovak populace against the enemy air raids. The Civil Air Defence, later incorporated in the Civil Defence Education, became an essential part of everyday life of the nation and a crucial subject which was frequently discussed in the print media like newspapers, magazines, monographs, handbooks and other specialised printed primary sources. The media became a pivotal factor in formation of public opinion in this crucial matter of defence of the state populace and the preservation of the national sovereignty as a whole that lasted until the inception of the Protectorate of Bohemia and Moravia, which ended the existence of the Civil Defence Education and the Civil Air Defence as its vital part.

Key Words: *Civil Air Defence, Civil Defence Education, Printed Sources, History of Everyday Life, Interwar Period, Czech Lands, Czechoslovakia, Public Opinion*

Dvacátá léta 20. století byla pro nově vzniklý československý stát nesnadným obdobím, které bylo spojeno s počáteční politickou a vojenskou nestabilitou, která byla způsobena poválečnou situací. O to více bylo nesnadné období třicátých let, které bylo spojeno s nástupem totalitních režimů, zejména nacistického Německa, což vyústilo v urychlení příprav na ochranu obyvatelstva před účinky hrožících nepřátelských náletů. V tomto ohledu hrála klíčovou roli média, která utvářela veřejné mínění o potřebě ochrany obyvatelstva před leteckými útoky a zároveň i potřebě jeho brannosti, aby v případě válečného konfliktu národ ustál těžké zkoušky, kterým musel čelit. Cílem tisku tak bylo působit na veřejnost a probudit v ní zájem o blaho armády a poukazovat na potřebu těsné spolupráce občanstva s armádou. Na veřejné mínění ovšem nepůsobil pouze tisk, jednalo se i o autory rozmanitých monografií, brožur a příruček, které se zabývaly civilní protileteckou ochranou² a brannou výchovou.

Studie předkládá odborné veřejnosti v pěti kapitolách přehledový text, který nastiňuje, jakým způsobem vybrané česky psané tištěné prameny nahlížely na problematiku civilní protiletecké ochrany a branné výchovy. Pro účely práce došlo k selekci primárních pramenů, přičemž byly z jednotlivých titulů vybrány reprezentativní vzorky článků tak, aby co nejlépe pokryly a analyzovaly sledované období. Ne vždy však bylo z daných titulů možné využít každý jejich ročník. Tyto prameny se cíleně zaměřují na analýzu pohledu obyvatel československé národnosti v rámci republiky na předkládanou problematiku.

1 Studie vznikla v rámci projektu SGS/8/2021 na Slezské univerzitě v Opavě.

2 V textu je zároveň užívána oficiální zkratka civilní protiletecké ochrany, tedy CPO.

Cílem studie je co nejdůležitěji reflektovat CPO a brannou výchovu v rámci tištěných primárních pramenů tak, aby analyzovaly a interpretovaly dějiny každodennosti s ohledem na regionální dějiny v rámci dnešního Moravskoslezského kraje.

Podpis mnichovské dohody, krátké období druhé republiky a následný vznik Protektorátu Čechy a Morava a Říšské župy Sudety, která vznikla na odstoupených pohraničních územích republiky, měly za následek i změnu ve vývoji organizace CPO, kdy začal platit říšský zákon o protiletectké ochraně ze dne 26. června 1935. *Vládním nařízením č. 105/1939 Sb., jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*,³ ze dne 31. března 1939, pozbyl zákon o branné výchově své účinnosti a zároveň s tím i CPO, jakožto její součást. Tento fakt ovšem neznamenal zánik civilní protiletectké ochrany. Ta byla jedinou složkou zrušené branné výchovy, která zůstala v činnosti, a to až do 9. července 1941, kdy došlo k transformaci do protiletectké ochrany, označované zkratkou PO. Česká společnost si během dvaceti let prošla dobou bouřlivého hospodářského, politického, sociálního i kulturního vývoje, výraznou politickou diferenciací a zároveň i nebývalým kulturním rozmachem, kdy se snažila porozumět nejen sama sobě, ale i se vyrovnat s aktuálními problémy doby.⁴

Tištěná média v meziválečném Československu

Problematika mediální scény meziválečného Československa zaznamenala několik organizačních změn, a to včetně legislativních a spolkových, strukturních, technologických i obsahových.⁵ Se vznikem samostatného státu byl spojen klíčový úkol, a to vytvořit stabilní mediální systém, který by odpovídal politickému prostředí opírajícímu se o principy zastupitelské demokracie a svrchovaného státu.⁶ S tím byla zároveň spojena potřeba zajistit vlastní zpravodajský servis, načež byla dne 28. října 1918 založena Československá tisková kancelář (ČTK), jakožto národní tisková agentura, která se stala novým prvkem v organizačním uspořádání veřejné komunikace v novém státě.⁷ Ve spojitosti s rozvojem tištěných médií v meziválečném období zároveň nelze opomenout fakt, že od roku 1923 byla mediální nabídka obohacena i o rozhlasové vysílání a později i o film, které přispěly k postupné tematizaci mediální problematiky ve veřejných diskurzech a jejich vzájemnému prolínání.⁸

3 Stejnopis sbírky zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské, Ročník 1939, *Vládní nařízení č. 105/1939 Sb., jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící* (dostupné elektronicky: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/037-1939.pdf> [citováno k 24. září 2021]).

4 Martin CHARVÁT – Jan JIRÁK, *Úvod: myšlení o médiích*, in: Martin CHARVÁT – Jan JIRÁK (edd.), *Kapitoly z dějin českého myšlení o médiích 1918–1938*, Praha 2018, s. 11.

5 Petr BEDNAŘÍK – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií. Od počátku do současnosti*. 2., upravené a doplněné vydání, Praha 2019, s. 159.

6 Martin CHARVÁT – Jan JIRÁK, *Prvorepublikové „budování“ médií a jeho reflexe*, in: Martin CHARVÁT – Jan JIRÁK (edd.), *Média v meziválečné publicistice. Kapitoly z dějin českého myšlení o médiích 1918–1938* (II.), Praha 2019, s. 7.

7 P. BEDNAŘÍK – J. JIRÁK – B. KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 159.

8 M. CHARVÁT – J. JIRÁK, *Prvorepublikové „budování“ médií*, in: M. CHARVÁT – J. JIRÁK (edd.), *Média*, s. 8.

V rámci legislativy je nezbytné zmínit, že ústavní listina ze dne 29. února 1920, č. 121 Sb. z. a n. v § 113 uváděla, že: „*Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny. Jest proto v zásadě edovoleno podrobovati tisk předběžné cenzuře.*“⁹ Ačkoliv byla svoboda tisku ústavou zabezpečena, byla ve skutečnosti limitována mnohými omezeními. Ta vycházela z toho, že Československá republika přejala do svého právního systému rakouský tiskový zákon č. 6/1863, který platil po celé období první republiky a který fakticky umožňoval výkon cenzurního dohledu. Bylo to zapříčiněno zejména tím, že zákon obsahoval nařízení o předkládání povinných výtisků odpovědným státním úřadům v místě vydání před zahájením jejich distribuce.¹⁰ Dalšími legislativními opatřeními, která fungování médií ovlivňovala, byl zákon č. 300/1920, *o mimořádných opatřeních*; zákon č. 50/1923 *na ochranu republiky* či zákon č. 124/1924, *o odpovědnosti za obsah tiskovin ve věcech křivého obvinění, utrhání a urážek na cti*. Ve třicátých letech, která byla spojena se stále se zhoršující mezinárodní politickou situací, byl přijat zákon č. 124/1933, který doplňoval zákon na ochranu republiky a umožňoval zákaz distribuce tiskovin hanobících nebo podvracejících samostatnost, ústavní jednotu, celistvost a demokratický řád Československé republiky. Ve stejném období byl přijat i zákon č. 126/1933, tedy takzvaný Malý tiskový zákon, který umožňoval v době „*zvýšeného ohrožení republiky*“ omezit nebo zastavit vydávání tiskovin. Tento zákon byl v roce 1936 dále posílen přijetím zákona č. 131/1936, jenž umožňoval v případě branné pohotovosti zavést otevřenou preventivní cenzuru.¹¹ Posledním význačným krokem bylo vydání vládního nařízení ze dne 28. května 1935, č. 118 Sb. z. a n., *o povinných výtiscích*, které určilo odvádění periodik¹² a knih k účelům trvalé úschovy ze země Moravskoslezské nynější Národní knihovně ČR a Moravské zemské knihovně v Brně; na Moravě zůstalo Vědecké knihovně v Olomouci právo získat tiskoviny za polovinu krámské ceny.¹³ Díky tomuto kroku se nám tak do dnešních dní dochovalo rozsáhlé množství rozličných písemných, periodických či speciálních dokumentů, ve kterých lze bádát.

Po boku státu se na rozvoji médií podílely na celostátní úrovni velké vydavatelské domy, které byly často navázané na politické strany, dále na regionální úrovni spolky, individuální

9 Jaromír KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky na Moravě. První století českých časopisů 1848–1948*, Brno 2013, s. 11.

10 S tím bylo spjato vedení evidence periodických tisků, které měla na starosti státní zastupitelství, která na Moravě a ve Slezsku sídlila v Brně, Jihlavě, Olomouci, Novém Jičíně, Moravské Ostravě, Opavě, Uherském Hradišti a ve Znojmě. Jejich výkaz byl každoročně předkládán moravskoslezskému Vrchnímu státnímu zastupitelství v Brně. Spisový materiál tohoto úřadu je uložen v Moravském zemském archivu (fond C 7) a obsahuje roční výkazy politického periodického tisku od roku 1926 až do roku 1936, jenž jsou ve formě sumářů. J. KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky*, s. 103.

11 Jan JIRÁK – Barbara KÖPPELOVÁ, *Poznámky k pojetí žurnalistiky v publicistice Karla Poláčka a bratří Čapků*, in: Martin CHARVÁT – Jan JIRÁK (edd.), *Média v meziválečné publicistice. Kapitoly z dějin českého myšlení o médiích 1918–1938 (II.)*, Praha 2019, s. 19.

12 Tiskové zákony pokládaly za periodický tisk takový, který vycházel každý den nebo nejvýše jednou za měsíc. V minulosti tak nepatřily mezi zákonem chápaná periodika časopisy, které vycházely desetkrát ročně nebo například i odborné čtvrtletníky. J. KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky*, s. 11.

13 Tamtéž, s. 12.

vydavatelé či zájmové organizace. Současně narůstal počet vydávaných titulů, a tisk se tak stal základním nástrojem, který sloužil k šíření informací, k formování politických názorů a ovlivňování veřejného mínění.¹⁴ Významným nástrojem politické komunikace se tak staly tituly vydavatelských domů, které byly spojeny s politickými stranami. Ty sloužily jako prostředek, kterým tyto strany vstupovaly do kontaktu se svými voliči skrze jejich stranický tisk – stranické deníky, které lze označit jako seriózní tisk.¹⁵ Jednalo se tak například o *Národní listy*, jejichž vydavatelem byla společnost Pražská akciová tiskárna spojená s Národní demokracií; *Právo lidu*, jakožto ústřední tiskový orgán Československé strany sociálně demokratické dělnické; *České slovo*, které bylo spojeno s národními socialisty a vydávané koncernem *Melantrich* či *Venkov*, který byl oficiálním deníkem agrární strany, a další. Ústřední listy byly distribuovány celorepublikově, přičemž vedle nich vycházely regionální stranické listy s rozdílnou periodicitou a se zaměřením na různé skupiny čtenářů.¹⁶ Zároveň záleželo i na vydáních deníků, kdy byly zejména v ranních vydáních, tzv. ranících, uveřejňovány zprávy politického charakteru a byla tak prosazována stranická politika jednotlivých stran. Oproti tomu odpolední vydání, tzv. večerníky, byly populárněji orientované, měly pestřejší obsah a nabízely témata, která byla přitažlivá pro širší čtenářské skupiny. Stejně tak byla tato vydání doplněna nápadnější grafickou úpravou s výraznějšími titulky, častěji používala fotografie a jejich náklad byl vyšší než u ranních vydání. Většinou bylo možné stranické deníky označit jako seriózní tisk, co se ovšem týče večerníků, ty měly tendenci se blížit bulvárnímu tisku.

Vedle stranických listů vycházely i tzv. nezávislé listy, které ačkoliv nebyly pod patronátem politických stran, nešlo v jejich případě hovořit bez výhrady o jejich politické nestrannosti. Zde se jednalo o tituly vycházející již od konce 19. století, kterými byly například *Národní politika*, která se přikláněla na stranu národních demokratů či *Lidové noviny* které tlumočily zejména názory skupiny kolem prezidenta Masaryka, tzv. Hrad. Mezi další listy, které byly založeny až po vzniku Československa, byly například deníky *Tribuna*, která taktéž tlumočila názory Hradu, nebo *Národní osvobození*, které hájilo zájmy legionářů, učitelů či státních zaměstnanců.¹⁷

Mimo to se průběžně rozrůstala i nabídka časopisů s rozličným obsahovým i čtenářským zaměřením, kdy se jednalo o tituly pro ženy, děti, kulturní časopisy či tituly pro filmové diváky a mnoho dalších.¹⁸ S touto diverzifikací byl spojen vzestup fenoménu ilustrovaných časopisů, kdy čtenář požadoval autentický obraz předkládaných událostí z domova i ciziny, přičemž byl kladen důraz více na obrazovou nežli textovou složku. Mezi ilustrované časopisy, které byly hlavními zdroji informací a zábavy, patřily například *Johnův a Rýparův*

14 Tamtéž, s. 103.

15 P. BEDNAŘÍK – J. JIRÁK – B. KÖPPOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 161.

16 M. CHARVÁT – J. JIRÁK, *Prvorepublikové „budování“ médií*, in: M. CHARVÁT – J. JIRÁK (edd.), *Média*, s. 7–8.

17 P. BEDNAŘÍK – J. JIRÁK – B. KÖPPOVÁ, *Dějiny českých médií*, s. 161–162.

18 M. CHARVÁT – J. JIRÁK, *Prvorepublikové „budování“ médií*, in: M. CHARVÁT – J. JIRÁK (edd.), *Média*, s. 8.

Pestrý týden; Morávkův *Pražský ilustrovaný zpravodaj*; obrazový týdeník Obce sokolské *Jas* nebo periodika koncernu Melantrich, jakými byly například módní ženský časopis *Hvězda československých paní a dívek* či čtrnáctideník pro moderní ženu *Eva*. Meziválečné období tedy bylo spojeno s rozšířením fotografií, jejichž posláním bylo sloužit masové spotřebě, což bylo spojeno se zpravodajskými aktualitami, fotoreportážemi, magazínovými fotografiemi či reklamními fotografiemi. Z dobových událostí byly publikovány zejména reportážní fotografie reflektující průběh španělské občanské války a od druhé poloviny třicátých let vojenská a válečná tematika, kdy se zejména v době zvýšeného ohrožení republiky jednalo o obrazové zprávy spojené s podporou brannosti a připravenosti československé armády bránit republiku.¹⁹

Zároveň byly kladeny požadavky na veřejnou podporu tisku, kdy si měla veřejnost uvědomit jeho význam a měla jej přímo podporovat. Tyto požadavky vycházely ze dvou základních stanovisek. První tkvělo v tom, že noviny poskytují informace, přičemž byly nejen zpravodajem, ale i činitelem utvářejícím veřejné mínění, které se musí rychle a v spolehlivé době dostat ke čtenářům a musí být pokud možno podrobné. Druhé stanovisko poté bylo spojeno s morální podporou, kterou měl čtenář ve svém listu nalézt, aby tak byla hodnota sdělovaných informací dostatečná. Byly tak přinášeny pravdivé zprávy, které zajímaly velké množství čtenářů, z nichž byli mnozí svědky popisovaných událostí, což zároveň působilo jako kontrola věrohodnosti předkládaných zpráv.²⁰

Tištěná média ve službách obrany státu

V roce 1928 byla založena Svobodná škola politických nauk a spolu s ní začal vycházet odborný časopis *Duch novin* s cílem v tomto měsíčníku rozvíjet sociologickou disciplínu, která byla členy autorského kolektivu označována za „novinovědu“. Tímto krokem byl položen základní kámen institucionalizace odborného zájmu o (masová) média v tuzemském prostředí. Na slavnostní schůzi dne 4. května 1928 při zahájení činnosti školy pronesl ministr školství a národní osvěty agrární politik Milan Hodža ve svém proslovu následující slova: „*Osnování našeho svobodného učení pro vědy politické a v rámci tomto školy novinářské má sloužiti jednomu velkému cíli: má přispěti k výchově vůdců demokracie.*“ Spolu s Hodžou vystoupil na schůzi i senátor, spoluzakladatel národně socialistického listu *České slovo* a významný novinář Jiří Pichl, který své vystoupení založil na konceptu novinářství jako službě veřejnosti, když pronesl: „*služba veřejnosti, kterou žurnalistika je v míře takové, jako žádná jiná ze složek moderního života, vyžaduje nikoliv velkého vzdělání, nýbrž nejvyššího vzdělání [...] Noviny zasahují do života způsobem často rozhodujícím a odtud roste odpovědnost novinářské práce.*“²¹

19 Alena LÁBOVÁ, *Fotografie v českých časopisech třicátých let 20. století – obrazová ilustrace, nebo fotožurnalistika?* in: Jana ČENKOVÁ – Jan CEBE (edd.), *Meziválečná česká a slovenská žurnalistika (1918–1938)*, Praha 2019, s. 221–247.

20 J. KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky*, s. 107–108.

21 Martin CHARVÁT – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPOVÁ, *Duch novin a jeho svět: dobové představy o úloze a společenském postavení masového tisku*, in: Martin CHARVÁT – Jan JIRÁK (edd.), *Duch novin a jeho svět. Kapitoly z dějin českého myšlení o médiích 1918–1938 (III.)*, Praha 2020, s. 12–16.

Oba výše zmíněné výroky tak lze vnímat jako definici poslání a cíle novinářů i spisovatelů jakožto vůdců demokracie, kteří svou tvorbou skrze tištěná média sloužili státním zájmům. O co výše byl angažovaný postoj novinářů a spisovatelů aktuální a vyžadovaný nežli v průběhu třicátých let, tedy v době přímého válečného ohrožení republiky spojeného s nacistickou hrozbou. Z těchto důvodů byla spolupráce tištěných médií ve prospěch obrany státu jedním z jejich nejdůležitějších úkolů, což bylo spojeno s výzvou obyvatelstvu, aby se účastnilo příprav na ochranu republiky v rámci civilní protiletectké ochrany a branné výchovy. Tištěná média formovala veřejné mínění v těchto otázkách, a byla tak současně i nástrojem v boji proti nepřátelské propagandě.

Na to, jakým způsobem bylo v kritických letech existence republiky pohlíženo na vnímání potřeby spolupráce tisku ve prospěch obrany státu, jako obrazu veřejného mínění, lze poukázat v příspěvku majora voj. kontr. JUDr. Leopolda Chmely a majora gen. štábu Jaroslava Brože či příspěvku redaktora *Národní politiky* Františka Bauera. Ty byly uveřejněny v roce 1938 v publikacích *Dvacet let československé armády v osvobozeném státě* a *Armáda a národ*, které souhrnně pojednávaly o branné moci, ochraně a obraně národa a jeho brannosti.

V příspěvku pod názvem *Spolupráce tisku a rozhlasu ve prospěch obrany státu* se Leopold Chmela a Jaroslav Brož vyslovili následovně: „*Kdo má dnes možnost sledovat žurnalistiku, týdení a odborný tisk, zjistí opravdu potěšitelně vzrůstající zájem o armádu, její problémy a o otázky obrany státu. Tisk je jedna z nejmocnějších zbraní, kterou lze působit na myšlení nejširších vrstev národa. [...] Armáda a problémy obrany státu se těší zájmu našeho tisku, který pochopil, že branné otázky jsou životním zájmem nás všech, kteří tvoříme tento stát [...] Tím, že demokracie svěřuje tisku tak velké úkoly, ukládá mu i značnou odpovědnost. Tisk „dělá“ republiku, demokracii a armádu, ale tisk tu republiku, demokracii a armádu také kritizuje. [...] V dnešním pojetí zahrnuje obrana státu v sobě mnoho složek, v dnešní konstelaci zahraničně politické jsou armádní problémy na čelním místě. [...] Tisk sporadicky, od zahájení odzbrojovací konference v únoru 1932 soustavně sleduje vývoj armádních událostí, nacházejí i dobrou podporu na straně odpovědných orgánů. V poměrně krátké době byla armáda a problémy státní obrany zpopularisovány. Už nejen tisk, ale jeho zásluhou probuzená veřejnost žádá zprávy o pokroku v budování armády, přicházející s různými náměty a volající po těsném styku mezi armádou a občanstvem. V denním tisku nastává takřka „hlad“ po zprávách a správné orientaci o problémech vojenské správy a obrany státu. [...] za přispění Vojenského ústavu vědeckého došlo k založení Klubu vojenských redaktorů, jehož členy jsou redaktori významných denních listů a vojenských odborných časopisů. [...] musíme plně uznat, že našemu tisku patří nehynoucí zásluha za spontánní přijetí různých vojenských zákonů celou veřejností; nejlepším dokladem jsou zákon o obraně státu, půjčka obrany státu, zákon o branné výchovy. [...] Je jistě jedním z nejzáslužnějších činů našeho tisku, že dovedl vychovávat k demokracii, burcovat národ k brannosti a lásce k své vlastní armádě, přesvědčit jej*

*o nutnosti obětí pro blaho a zachování státu; je to úkol těžký, vyžadující usilovné seriosní práce a hlavně vyspělé vědomí odpovědnosti. Našemu tisku se to zdařilo.*²²

Aby byl získán ucelený obraz této nesnadné problematiky, je nezbytné doplnit slova předešlých autorů myšlenkami Františka Bauera, který se ve svém příspěvku *Noviny a veřejné mínění* vyslovil následovně: „*Noviny jsou obrazem veřejného mínění, v nich se veřejné mínění odráží jako v zrcadle, ale na druhé straně není tisk pouze pasivní veličinou, pokud se týče veřejného mínění. [...] Odtud vzniká pro československý tisk povinnost, aby působil na naše veřejné mínění ve smyslu brannosti národa [...] tisk je národu povinen a jeho budoucnosti je zavázán odpovědětí jednoznačným chodem: pohotovostí, branností národa. [...] Je tu však otázka, jak může náš tisk nejlépe splnit svůj úkol, pokud se týče brannosti národa. [...] Je tu především oblast historická; je zde živá přítomnost a je tu otazník budoucnosti. Novinář musí ve smyslu podpory brannosti národa zvládnout všechny tři oblasti. [...] A což přítomnost, tedy dění žhavé svou aktuální novotou a nezastřené rouškou minula! Veřejné mínění chápe zajisté plně obrat, který přišel. [...] Denní tisk plnil jen svou novinářskou povinnost, jestliže položil jako samozřejmý požadavek: docilit nejvyššího stupně brannosti. Veřejné mínění samo tuší velikost nebezpečí, do něhož jsme se dostali změnou evropské situace. [...] Je jeho historickým úkolem, aby neváhal odůvodnit, kterak je třeba čelit nebezpečí zplna konkrétními opatřeními. [...] Tisk je přímo povinen přání armády tlumočit československé veřejnosti přístupnou formou. [...] Noviny mají přinášeti zdůvodnění branné výchovy v odkazech na hrozivé události světové, které ukázaly, že není-li celek národa na válku připraven, propadá zkáze. [...] Noviny nemohou přejít bez povšimnutí kolem velkého rozvoje letectví, jež doslova mění tvářnost světa. Nesmíme však zapomínat na vojenské letectví [...] tu se naskytá tisku velká úloha propagační. [...] Zájem obecný však žádá, aby tisk podporoval i zvláštní, zcela konkrétní otázky, týkající se rádné obrany. Zejména prostý člověk se může dozvědět jen z tisku, jaký rozsah bude mít příští válka. Je nutno se připravit na obranu proti leteckým útokům. Noviny se musí postavit za všechny podniky CPO, které usilují o dokonalou přípravu obyvatelstva pro případ náhlých útoků leteckých, zamořujících kraj pumami a jedovatými, smrtonosnými plyny. Noviny dávají odpovědným úřadům jediný prostředek, nástroj, jak mohou vejít ve styk s občanstvem. [...] Hlavně však se musí mít noviny samy na pozoru (před vyzvědači). [...] Tisk se musí tedy vyvarovat takových zpráv (důležitých pro vyzvědače) a musí vychovávat lid ke kázní a mlčenlivosti. Styky novin s otázkou brannosti jsou tedy mnohoznačné. Vždyť jde o budoucnost, o utváření této budoucnosti, osudu národa. [...] Bojovníci perem posílí a utvrdí frontu bojovníků zbraní.*“²³

22 Leopold CHMELA – Jaroslav BROŽ, *Spolupráce tisku a rozhlasu ve prospěch obrany státu*, in: Rudolf MEDEK – Silvestr BLÁHA (edd.), *Dvacet let československé armády v osvobozeném státě*, Praha 1938, s. 59–61.

23 František BAUER, *Noviny a veřejné mínění*, in: Jan MALYPETR – František SOUKUP – Jan KAPRAS (edd.), *Armáda a národ*, Praha 1938, s. 475–480.

Tištěné primární prameny ke studiu civilní protiletecké ochrany a branné výchovy²⁴

Studium civilní protiletecké ochrany a branné výchovy je spojeno s potřebou nashromáždění dostatečně velké pramenné základny a následné analýzy a interpretace těchto pramenů, přičemž je zároveň nezbytná jistá selekce titulů, jež obsahují shodné informace. K tomu dochází zejména u rozšířených vydání, kde je zapotřebí detailní analýza nuancí, které se v těchto pramenech vyskytují. Předtím je ovšem nezbytné zmínit, že nashromáždění pramenů je možné dvojím způsobem, a to osobní návštěvou knihoven a využití výpůjčky či zhotovení fotografií či badáním v digitálních knihovnách jako například v Digitální studovně Ministerstva obrany České republiky (MO ČR) či Digitální knihovně Národní knihovny ČR²⁵ a následného stažení pramenů v digitální podobě a k následnému použití. S tím je zároveň spojené i aktivní vyhledávání tištěných pramenů a jejich zařazování do sbírek a archivů samotných badatelů.²⁶

Nejvýznamnějším primárním tištěným pramenem ke studiu problematiky CPO je trojsvazkové dílo *CPO*, které vyšlo v letech 1937 a 1938, a jehož autorem je Ing. Dr. Karel Paul, který byl představeným kanceláře CPO hl. města Prahy. To obsahuje následující díly: *CPO. Základy, školení, organizace, současný stav*, 1937; *CPO. Služba požární, asanační, samaritská*, 1937 a *CPO. Služby CPO a jejich výcvik, problémy CPO*, 1938.²⁷ Informační leták, který byl k Paulovu dílu vydán a jenž sloužil jako jeho propagace, označoval CPO za „příkaz doby – CPO, všechny znalosti CPO v jednom autoritativním, úplném a dokonalém díle, jehož bohatost obsahová je doplněna jedinečnou bohatostí obrazovou, přičemž cena tak potřebné odborné příručky je poměrně levná, a to od 96 Kč, kdy dílo tvoří jednotný celek a proto se prodává jen úplně ve třech svazcích.“²⁸

Dalšími význačnými prameny jsou například tituly *Letecké nebezpečí a obrana obyvatelstva*;²⁹ *Protiletecká ochrana obyvatelstva a podniků*;³⁰ *Chemicko-letecká válka a ochrana obyvatelstva*;³¹ *Pokyny na ochranu obyvatelstva proti leteckým útokům*;³² *Jsi připraven? Lidová příručka na ochranu proti leteckým útokům*;³³ *Ochrana proti*

24 Kapitola vychází z autorovy studie Vít NĚMEC, *Civilní protiletecká ochrana v ČSR v letech 1929–1938*, in Aleš Binar (ed.), *Ozbrojené síly a československý stát*, Vojenská historie; sv. 1., Brno 2020, s. 33–51.

25 Hledání pod hesly civilní protiletecká ochrana, obrana proti leteckým útokům aj.. Online, dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/dsmo>; <https://kramerius5.nkp.cz/> [cit. 8. 1. 2023].

26 Autor příspěvku je zároveň sběratelem předmětů a tištěných pramenů spojených s problematikou CPO a branné výchovy s vlastní rozsáhlou historickou knihovnou, archivem a sbírkou.

27 Karel PAUL, *CPO. Základy, školení, organizace, současný stav – 1. díl*, Praha 1937; *CPO. Služba požární, asanační, samaritská – 2. díl*, Praha 1937; *CPO. Služby CPO a jejich výcvik, problémy CPO – 3. díl*, Praha 1938.

28 *Informační leták k Paulovu trojsvazkovému dílu*. Archiv a sbírka autora.

29 Paul VAUTHIER, *Letecké nebezpečí a obrana obyvatelstva*, Praha 1933.

30 Jan ZELINGER, *Protiletecká ochrana obyvatelstva a podniků*, Praha 1937.

31 Milan ŠIMÁK, *Chemicko-letecká válka a ochrana obyvatelstva*, Praha 1933.

32 Florián ŠPIČÁK – Ladislav HES, *Pokyny na ochranu obyvatelstva proti leteckým útokům*, Olomouc 1934.

33 Rudolf REGENTÍK, *Jsi připraven? Lidová příručka na ochranu proti leteckým útokům*, Jindřichův Hradec 1935.

leteckým;³⁴ *Obrana proti leteckým útokům*;³⁵ *Poučení o leteckém nebezpečí a ochraně proti němu*;³⁶ *Úkryty civilního obyvatelstva proti leteckým útokům*;³⁷ *Abeceda civilní protiletecké ochrany*;³⁸ *Pasivní obrana civilního obyvatelstva*;³⁹ *Ochrana občanstva před leteckými útoky v budoucí válce*;⁴⁰ *Letectvo a protiletadlová obrana měst*;⁴¹ *Letecké nebezpečí*;⁴² *Věrný vůdce v nebezpečí leteckých náletů*;⁴³ *Otázka vzdušné a protiplynové obrany*;⁴⁴ *Ochrana proti leteckým útokům na venkově*;⁴⁵ *Každý občan samaritánem*;⁴⁶ *Pokyny pro členy domovních hlídek*⁴⁷ nebo *Domovní hlídka CPO*.⁴⁸

V neposlední řadě se jednalo o specializované příručky pro výcvik CPO z edice *Příručky pro výcvik CPO*, které byly redigovány Lékařským Pracovním sborem, načež vycházely v Nakladatelství První školy protiletecké ochrany, a to nákladem První školy protiletecké ochrany v Olomouci-Lutíně. Jednalo se například o příručky *Plynová maska*;⁴⁹ *Asanace lidí a zvířat od bojových chemických látek*;⁵⁰ *Ochrana potravin před leteckými chemickými útoky*;⁵¹ *Bakteriová válka*⁵² či *Organisace zdravotní služby civilní protiletecké ochrany*.⁵³

Zároveň je nezbytné zmínit i legislativní dokumenty, kterými jsou směrnice CPO, kdy se jedná o směrnice *Organisace civilní protiletecké ochrany (CPO) v obci. Směrnice č. 1.*;⁵⁴ *CPO-1. Organisace civilní protiletecké ochrany v obci*;⁵⁵ *CPO-2. Směrnice pro požární službu*;⁵⁶ *CPO-3. Směrnice pro službu poplachovou a zastírání (opatření všeobecné*

34 Alois VONDRÁŠEK, *Ochrana proti leteckým útokům. Praktická příručka pro každého, zvl. pro samaritány a dobrovolné sestry Čs. Červeného kříže*, Praha 1936.

35 Alois VONDRÁŠEK, *Obrana proti leteckým útokům. Praktická příručka pro každého a zvláště pro samaritány*, Praha 1933.

36 Ministerstvo vnitra, *Poučení o leteckém nebezpečí*, Praha 1937.

37 Stanislav FIŠER – Josef HADRAVA, *Úkryty civilního obyvatelstva proti leteckým útokům*, Přerov 1937.

38 Malý oznamovatel deníku A-zet a České slovo, *Abeceda civilní protiletecké ochrany*.

39 Jaroslav HLAVÁČEK, *Pasivní obrana civilního obyvatelstva*. Zlatá knížka, Svazek II., Praha 1935.

40 Alois VONDRÁŠEK, *Ochrana občanstva před leteckými útoky v budoucí válce*, Praha.

41 T. ANIKIN, *Letectvo a protiletadlová obrana měst*, Praha 1935.

42 K. PICKA, *Letecké nebezpečí*, Hradec Králové 1934.

43 Josef OPLETAL, *Věrný vůdce v nebezpečí leteckých náletů*, Brno 1935.

44 CHEAURÉ, *Otázka vzdušné a protiplynové obrany*, Česká Radiměř 1935.

45 Alois VONDRÁŠEK, *Ochrana proti leteckým útokům na venkově*, Praha 1937.

46 Karel PEKELSKÝ, *Každý občan samaritánem*, Dvůr Králové nad Labem 1937.

47 Karel RABA, *Pokyny pro členy domovních hlídek*, Rokycany 1938.

48 F. J. HEJTMÁNEK, *Domovní hlídka CPO*, Blatná 1938.

49 Lékařský Pracovní sbor, *Příručky pro výcvik CPO. Plynová maska, svazek č. 1*, Olomouc-Lutín 1938.

50 Vojtěch HUBÁČEK, *Asanace lidí a zvířat od bojových chemických látek, svazek č. 4*, Olomouc-Lutín 1938.

51 Antonín DIVIŠ, *Ochrana potravin před leteckými chemickými útoky, svazek č. 5/6*, Olomouc-Lutín 1937.

52 V. TOMÁŠEK, *Bakteriová válka, svazek č. 7*, Olomouc-Lutín 1938.

53 Josef ROČEK, *Organisace zdravotní služby civilní protiletecké ochrany, svazek č. 9/10*, Olomouc-Lutín 1938.

54 *Organisace civilní protiletecké ochrany (CPO) v obci. Směrnice č. 1.*, Praha 1935.

55 *CPO-1. Organisace civilní protiletecké ochrany v obci*, Praha 1936.

56 *CPO-2. Směrnice pro požární službu*, Praha 1936.

bezpečnosti);⁵⁷ CPO-4. Směrnice pro službu samaritskou;⁵⁸ CPO-5. Ochrana proti bojovým látkám;⁵⁹ CPO-6 Směrnice pro místní hláskou službu;⁶⁰ CPO-7. Směrnice pro zřizování úkrytů k ochraně před leteckými útoky v podnicích, ústavech nebo jiných zařízeních, v novostavbách budov, a pokyny pro stavbu veřejných úkrytů v obcích;⁶¹ Směrnice pro cvičení civilní protiletecké ochrany;⁶² Vnější označení výkonných složek a věcných zařízení protiletecké ochrany.⁶³

Nejvýznamnějším primárním tištěným pramenem, jež pojednává o důležitosti aktivního zapojení žen, a jejich komplexní úloze v CPO a branné výchově,⁶⁴ je třísvazková edice s názvem *Žena v míru a ve válce*, která obsahuje tři tituly vydané v letech 1937 a 1938. První z titulů nese název *Žena a brannost*,⁶⁵ druhý *Žena samaritankou*⁶⁶ a třetí *Škola a brannost*.⁶⁷ Poslední titul je II. přepracované vydání knihy profesora PhDr. Františka Aloise Soukupa nazvané *Školní výchovou k brannosti národa*, kdy se jednalo o první spis o branné výchově, který byl v Československu vydán. Z dalších odborných publikací zaměřených na brannou výchovu obyvatelstva se jednalo o *Rukověť branné výchovy. Nižší stupeň*,⁶⁸ a *Rukověť branné výchovy. Vyšší stupeň*,⁶⁹ *Průručku branné výchovy (nižší a střední stupeň do 17 let)*,⁷⁰ nebo *Metodiku branné výchovy na školách národních*.⁷¹ Nelze

57 CPO-3. Směrnice pro službu poplachovou a zastírání (opatření všeobecné bezpečnosti), Praha 1936.

58 CPO-4. Směrnice pro službu samaritskou, Praha 1936.

59 CPO-5. Ochrana proti bojovým látkám, Praha 1936.

60 CPO-6 Směrnice pro místní hláskou službu, Praha 1938.

61 CPO-7. Směrnice pro zřizování úkrytů k ochraně před leteckými útoky v podnicích, ústavech nebo jiných zařízeních, v novostavbách budov, a pokyny pro stavbu veřejných úkrytů v obcích, Praha 1938.

62 Směrnice pro cvičení civilní protiletecké ochrany, Praha 1937.

63 Vnější označení výkonných složek a věcných zařízení protiletecké ochrany, Praha 1938.

64 Autor problematiku žen v konceptu civilní protiletecké ochrany a branné výchovy v českých zemích v letech 1935–1939 zpracoval v rámci své studie Vít NĚMEC, *Ženy v konceptu civilní protiletecké ochrany a branné výchovy v českých zemích v letech 1935–1939*, in Stanislav Polnar – Tomáš Řepa a kol, *Ozbrojená síla a československý stát III*, Vojenská historie; sv. 3., Brno 2022, s. 75–102.

65 První svazek výše zmíněné edice je zaměřen na problematiku žen v rámci CPO a branné výchovy, přičemž obsahuje následující nosné kapitoly: *Spolupráce ženy v obraně státu; Úkol ženy a rodiny v obraně státu; Úlohy ženy v CPO a jiných pomocných i ochranných službách; Úkoly žen v pomocné zdravotnické službě ve válce; Žena v závodní protiletecké ochraně či Součinnost rodiny se školou v branné výchově*. Jiří LETOV – Božena STÝBLOVÁ (edd.), *Žena a brannost*, Praha 1938.

66 Druhý svazek pojednává o aktivním zapojení žen do samaritské služby a je zároveň rozsáhlým a detailním studijním materiálem, který měl ženy připravit pro jejich nelehký úkol. Ten spočíval v ošetřování raněných v důsledku nepřátelských leteckých útoků mířených na civilní cíle a maximalizaci ztrát nejen na zdraví, ale i majetku obyvatelstva republiky. Zdeněk PŘIBÍK, *Žena samaritankou*, Praha 1937.

67 Poslední svazek edice je nejobsáhlejší, přičemž detailně pojednává o problematice branné výchovy, jež je rozdělena do tří částí: *všeobecné a historické; pedagogické a didaktické*. Didaktická část je nosnou kapitolou titulu, jež zpracovává brannou výchovu z pohledu teoretického, ale zejména praktického využití v rámci školní i mimoškolní výchovy. František A. SOUKUP, *Škola a brannost. Studie pedagogicko-didaktická*, Praha 1938.

68 *Rukověť branné výchovy. Nižší stupeň*, Praha 1937.

69 *Rukověť branné výchovy. Vyšší stupeň*, Praha 1936

70 ANDRLÍK – DOBROVOLNÝ, *Průručka branné výchovy (nižší a střední stupeň do 17 let)*, Praha [Bez data vydání].

71 F. TRNKA – O. JELEŇ, *Metodika branné výchovy na školách národních*, Brno 1938.

opomenout tituly věnované dětským čtenářům, kterými byli *Kalendář mladých obránců vlasti 1938*;⁷² periodikum *Knihnice československé mládeže – Obrana vlasti* se svazkem č. 7. *O protiletadlové obraně*.⁷³ Z beletrie se jednalo o tituly jako *Braňme svou vlast. Poučení o civilní protiletectké obraně s obrázky E. Poledníka* z edice *Knihovnička mláďá*;⁷⁴ *Jirka, kluk druhé roty*⁷⁵ nebo *Mladá stráž*.⁷⁶

V rámci závěru této kapitoly je zapotřebí i okrajově zmínit měsíčník *Obrana obyvatelstva*, jenž byl celostátní tiskovinou zaměřena na problematiku civilní protiletectké ochrany a branné výchovy, jejíž součástí se CPO od roku 1937 byla.⁷⁷ Jelikož se však jednalo o periodický tisk, věnuji se detailně tomuto periodiku až v kapitole *Reflexe každodennosti v CPO a branné výchově v periodickém tisku v letech 1935–1939*, jenž následuje za kapitolou zaměřenou na analýzu systému civilní protiletectké ochrany a branné výchovy v letech 1935–1939.

Civilní protiletectká ochrana a branná výchova v letech 1935–1939⁷⁸

Definitivní právní podklad ke vzniku civilní protiletectké ochrany (CPO) byl zjednán na základě přijetí zákona č. 82/1935 Sb., *o ochraně a obraně proti leteckým útokům*⁷⁹ ze dne 11. dubna 1935⁸⁰ a vládního nařízení č. 199/1935 Sb., *jímž se vydávají některé předpisy o pořizování plynových masek a o některých povinnostech obcí podle zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům* ze dne 18. října 1935.⁸¹ Až do uzákonění branné výchovy nebylo členství v CPO povinné, bylo však považováno za občanskou povinnost. Ačkoliv byl požadavek na povinnou brannou výchovu obyvatelstva vznesen již počátkem

72 Ministerstvo národní obrany hl. štáb – oddělení branné výchovy, *Kalendář mladých obránců vlasti 1938*, Praha 1938.

73 Jan ROSENBAUM, *O protiletadlové obraně*, Třebechovice pod Orebem 1937.

74 Čeněk CHAROUS, *Braňme svou vlast. Poučení o civilní protiletectké obraně s obrázky E. Poledníka*, Praha 1938.

75 J. S. HANÁK, *Jirka, kluk druhé roty*, Praha 1938.

76 Ladislav BROM, *Mladá stráž*, Praha 1936.

77 Blíže k CPO a branné výchově v následující kapitole.

78 Kapitola vychází z autorových studií zabývajících se civilní protiletectkou ochranou a brannou výchovou: Vít NĚMEC, *Civilní protiletectká ochrana v ČSR v letech 1929-1938*, in: Aleš Binar (ed.), *Ozbrojené síly a československý stát, Vojenská historie*; sv. 1., Brno 2020, s. 33-51; Vít NĚMEC, *Civilní ochrana ve školství českých zemí 1935–1989*, in: Slezský sborník, Opava 2021, roč. 119, č. 1, s. 79-108; Vít NĚMEC, *Civilní protiletectká ochrana a branná výchova ve školství českých zemí v letech 1935-1939*, in: Stanislav POLNAR – Tomáš ŘEPA (edd.), *Ozbrojené síly a československý stát II., Vojenská historie*; sv. 2., Brno 2021.

79 Zákon byl v platnosti až do přijetí zákona č. 40/1961 Sb., *o obraně Československé socialistické republiky*, ze dne 18. dubna 1961. Právní systém Beck-online, *Zákon o obraně Československé socialistické republiky*. Online, dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mj-zgyyv6nbqfuzq&rowIndex=0> [cit. 15. 1 2022].

80 *Zákon o ochraně a obraně proti leteckým útokům*. Online, dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgm2v6obsfzygmjnga> [cit. 15. 1 2022].

81 *Vládní nařízení č. 199/1935 Sb., jímž se vydávají některé předpisy o pořizování plynových masek a o některých povinnostech obcí podle zákona o ochraně a obraně proti leteckým útokům*. Online, dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgm2v6mjzhewta> [cit. 15. 1 2022].

dvacátých let, k jejímu uzákonění došlo teprve až 1. července 1937, kdy byl přijat zákon č. 184/1937 Sb., *o branné výchově*, jehož součástí byl i výcvik v úkolech CPO.⁸²

Základním prvkem organizace CPO byla státní hlásná služba, která uváděla v činnost všechny ostatní služby CPO prostřednictvím poplachových ústředěn. Státní hlásná služba byla složena ze dvou složek, a to hlásek a stanic hlásné služby, které byly vojenskými útvary. Poplachové ústředny byly obstarávány civilními orgány CPO a v případě leteckého útoku měly za úkol vyrozumět telefonicky místního velitele v daném místě, který vydával návěští „poplach“ a „konec poplachu“ automaticky sirénami.⁸³

K provádění úkolů protiletecké ochrany obce, v rámci své místní civilní protiletecké ochrany, utvářely a cvičily výkonné složky. Jejich úkolem bylo působit ve směru ochrany civilního obyvatelstva před účinky leteckých útoků. Ty se dělily na veřejnou službu pohotovostní a svépomocnou službu obyvatelstva.⁸⁴ Do veřejné služby pohotovostní patřila služba *pořádková, poplachová, požární, asanační, samaritská, zpravodajská a spojovací* a služba odborná (technická).⁸⁵ Svěpomocná služba obyvatelstva byla organizována na stejném základě jako veřejná služba pohotovostní, ale okruhem její působnosti byly jednotlivé domy (*domovní hlídky*) nebo skupiny domů (*domovní družstva*). Členové *domovní hlídky* byli činnými ochránci celého domu a jeho obyvatel, kdy se jejich počet řídil velikostí domu a způsobem jeho obydlí. *Domovní družstva* se vyznačovala tím, že neměla samostatné čety, kdy jejich výkonnými silami byly domovní hlídky domů, které v nich byly sdruženy. Organizace služeb CPO spočívala v tom, že svépomocná služba se snažila odstranit účinky leteckých útoků svými vlastními silami a pokud by nestačily, až poté měla k pomoci přijít veřejná služba CPO.⁸⁶

Stejným způsobem byla CPO organizována i v průmyslových závodech a soukromých podnicích,⁸⁷ které si připravovaly svou zvláštní protileteckou ochranu neboli závodní protileteckou ochranu (ZPO).⁸⁸ Stejně tak byla CPO organizována vojenskými podniky, státními a zemskými, přičemž se jednalo o vojenskou protileteckou ochranu (VPO), železniční protileteckou ochranu (ŽPO), poštovní protileteckou ochranu (PPO) a školní protileteckou ochranu (ŠPO),⁸⁹ jejichž ochrana byla upravována příslušnými ústředními úřady těchto podniků.⁹⁰

82 *Zákon o branné výchově*. Online, dostupné z: <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgm3v6mjjyqgwt> [cit. 15. 1 2022].

83 Karel PAUL, *CPO. Základy, školení, organizace, současný stav – 1. díl*. Sfinx, Praha 1937, s. 67–68.

84 K. PAUL, *CPO. Základy*, s. 68.

85 Tamtéž, s. 73.

86 Tamtéž, s. 74.

87 Tamtéž, s. 67.

88 *CPO-1. Organizace civilní protiletecké ochrany v obci*, s. 8-9.

89 Blíže k problematice školní protiletecké ochrany a branné výchovy viz studie autora Vít NĚMEC, *Civilní protiletecká ochrana a branná výchova ve školství českých zemí v letech 1935-1939*, In Stanislav Polnar – Tomáš Řepa a kol., *Ozbrojené síly a československý stát II.*, Vojenská historie; sv. 2., Brno 202, s. 45–69.

90 K. PAUL, *CPO. Základy, školení, organizace, současný stav*, s. 67.

Reflexe každodennosti v CPO a branné výchově v periodickém tisku v letech 1935–1939

Předkládaná kapitola je věnována reflexi civilní protiletectké ochrany a branné výchovy v periodického tisku s cílem analyzovat a interpretovat dějiny každodennosti se zřetelem na regionální dějiny v rámci dnešního Moravskoslezského kraje. Kapitola je zpracována na základě archivního a knihovního bádání, které proběhlo v rámci návštěv Archivu města Ostravy, *Knihovny Slezského zemského muzea a Vědecké knihovny v Olomouci*, a to ve studovně vázaných novin. Dále byla využita Digitální knihovna Národní knihovny ČR či Digitální studovna Ministerstva obrany ČR. Z novin se jedná o deník *České slovo* (ostravské vydání), týdeník *Svobodná republika* či deník *Venkov* a z časopisů týdeník *Hvězda československých paní a dívek* a měsíčník *Obrana obyvatelstva*. Z výše zmíněných titulů byl vybrán reprezentativní vzorek článků tak, aby pokryly sledované období, kdy ne vždy je z daných titulů využít každý jejich ročník. Bylo tak učiněno z důvodu, že nebylo možno v rámci časového i obsahového záběru této studie všechny ročníky zmínit, a tak mají použité zdroje selektivní charakter, aby bylo docíleno předsevzatého cíle studie a této klíčové kapitoly. Před samotnou reflexí je ještě záhodno krátce představit analyzovaná periodika.

Deník *České slovo* byl ústředním tiskem České strany národně sociální a jeho vydávání spadalo pod firmu Melantrich, jež byla akciovou společností pro grafický průmysl, a především renomované nakladatelství, které se v období první republiky proměnilo v největší novinářský závod v Československu. Jeho ředitelem byl Jaroslav Šalda, který tento politický tisk zaměřil na střední vrstvy a vtiskl mu moderní tvář. Místní zprávy získával síti redakcí a zpravodajů *Českého slova*, které vycházelo v mnoha mutacích, kdy mělo ranní a večerní vydání. V řadě mutací se vždy vyměňovala jedna strana místních zpráv a ostatní strany se tiskly ze stejných matric, které byly zasílány do filiálních tiskáren Melantrichu v Brně a Ostravě. V Ostravě měl Melantrich vlastní tiskárnu od listopadu 1929. Pro Olomoucký i Ostravský kraj. Vycházelo *České slovo* od listopadu 1929 ve dvou rozdílných vydáních a tisklo se v ostravské filiálce Melantrichu. Olomoucké vydání zaniklo v červnu 1937 sloučením s ostravským vydáním, kdy se ostravské vydání *Českého slova* stalo díky jeho čtivému a zajímavě zpracovanému obsahu a graficky modernímu pojetí nejuspěšnějším tavním deníkem.⁹¹

Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu prosazovala zásadu, aby měl každý volební kraj vlastní tisk. Vydavatelem krajinského tisku byly převážně Českomoravské podniky tiskařské a vydavatelské, přejmenované od listopadu 1930 na Tiskařské a vydavatelské podniky Novina, přičemž byly tiskárny v Brně, Přerově a Jihlavě. Po vybudování Republikánského domu v Brně roku 1922 se sem soustředily všechny organizace a byla zde zároveň zřízena moderní tiskárna. Oficiálním deníkem agrární strany byl *Venkov*, který vzhledem k postavení republikánské strany ve vládě představoval vedoucí tiskový orgán v politice i novinářství. Obdeníkem Moravské župy se sídlem

91 J. KUBÍČEK, *Dějiny žurnalistiky*, s. 121–122.

v Opavě byl od ledna 1920 list *Svobodná republika*, vydávaný třikrát týdně v Opavě. Od roku 1924 až do konce roku 1938 vycházel jako týdeník. List vznikl sloučením týdeníků *Slezský venkov*, *Noviny těšínské* a *Opavský věstník*. Redaktorem zůstal Ladislav Jozek ze *Slezského venkova*, který řídil ústřední slezský agrární list.⁹²

Obrazový týdeník *Hvězda československých paní a dívek* byl určen ženám v domácnosti a ženám střední třídy, přičemž byl spojen s národně socialistickým vydavatelstvím a nakladatelstvím Melantrich a jeho novým týdeníkem *Pražským ilustrovaným zpravodajem*. Jeho prvním šéfredaktorem byl Jan Morávek. Obsahová strategie listu vycházela z hesla, že rodina je základem státu a hlavou rodiny je žena.⁹³ Časopis obsahoval články nebo pravidelné rubriky zaměřené na vedení domácnosti, rodinu, mateřství a žena byla v článcích představována v soudobých stereotypech, tedy jako matka, hospodyně a partnerka. Na titulních stranách *Hvězdy* byly otiskovány velké ilustrace reagující na aktuální události, zejména od třicátých let se jednalo o fotografie pojednávající o přípravách na budoucí válečný konflikt.⁹⁴ Od čísla 17 (658) roku 1938 byla zřízena nová rubrika – Nová poradna Hvězdy pod názvem *Žena a brannost*,⁹⁵ kde byly uveřejňovány příspěvky pojednávající o branné moci, branné výchově, a to zejména s cílem informovat ženy, čím si muži v této spojitosti prochází. Zároveň s tím byla ovšem rubrika zacílena i na samotné ženy, a to jejich postavení v branné výchově a CPO, jakožto její součástí. Od čísla 41 (682) roku 1938 poté došlo k zastavení poradny.⁹⁶

Měsíčník *Obrana obyvatelstva* s podtitulem *Ústřední orgán pro obranu a ochranu obyvatelstva proti leteckým útokům* byl zásadním celostátním specializovaným periodikem, které se zaměřovalo na problematiku civilní protiletectvé ochrany a branné výchovy, po jejímž uzákonění byla CPO její součástí. V tiráži periodika je řečeno následující: „(*Obrana obyvatelstva*) zve Vás k předplacení, kterým získáte stálého informátora a rádce ve všech otázkách pasivní obrany a zároveň podepřete naše snahy o zvýšení brannosti národa a o dobrou přípravu svou i spoluobčanů k obraně státu.“⁹⁷ *Obrana obyvatelstva* vycházela mezi lety 1935–1939, kdy se jednalo celkem o čtyři ročníky, a to I. ročník 1935/1936, II. ročník 1936/1937, III. ročník 1937/1938 a IV. ročník 1938/1939, přičemž bylo poslední číslo *Obrany*, číslo 6, vydáno dne 15. února 1939. Vedoucím a odpovědným redaktorem byl Josef Alexander a členy redakční rady byli vysocí vojenští představitelé a odborníci⁹⁸

92 Tamtéž, s. 125–128.

93 A. Lábová, *Fotografie v českých časopisech*, in: J. ČEŇKOVÁ – J. CEBE (edd.), *Meziválečná česká a slovenská žurnalistika*, s. 242.

94 Pavel SUK, *List paní a dívek a Hvězda československých paní a dívek jako symboly prvorepublikových časopisů pro ženy*, in: Jan JIRÁK – Barbara KÓPPLOVÁ – Radim WOLÁK (edd.), *Česká novinářka. K postavení a obrazu novinářek v českých médiích*, Praha 2011, s. 61.

95 *Žena a brannost*, *Hvězda československých paní a dívek*, roč. 13, č. 17 (658), 1938, s. 2.

96 *Žena a brannost*, *Hvězda československých paní a dívek*, roč. 13, č. 41 (682), 1938, s. 2.

97 *Tiráž*, *Obrana obyvatelstva*, roč. I., č. 3.

98 Jednalo se například o Škpt. Pěch. J. Bryma z Vědeckého ústavu vojenského; prof. Dr. Inž. A. Parmu, prorektora vysoké báňské školy v Příbrami; škpt. Let. J. Zelinger a č. div. Gen. pol. Pil. Let. Inž. J. Fajfra, přednostu let. Odb. min. nár. obrany a mnoho dalších.

zabývající se problematikou brannosti či ochrany obyvatelstva. Majitelem a vydavatelem periodika byl „VOK“, knihkupectví a nakladatelství Svazu československého důstojnictva v Praze. Celý obsah I. ročníku nebyl přehledněji řazen do rubrik, kdy obsahoval pouze rubriky *Literatura, Organizační hlídka, Poradna* či *Rozhledy*. K přehlednému dělení došlo až od II. ročníku, aby byla usnadněna pracovníkům CPO orientace, byl obsah rozdělen podle jednotlivých odborů a služeb, jak je uváděly úřední Směrnice CPO-1, na str. 15, a to následovně do odboru *organisačního, technického a záchranného*. Dále se jednalo o rozdělení obsahu na *Cvičení CPO, Naše města a CPO, Venkov a CPO, Školy a CPO, ZPO, CPO V cizině a Různé*.⁹⁹ V červnu roku 1937 a 1938 byla v rámci propagační činnosti vydána zvláštní vydání pod názvem *Obrana obyvatelstva mládeži*, kde autoři čtivou formou informovali dorost o specifikách CPO. Spolu s obsahem periodika byla neméně důležitou i grafická podoba časopisu,¹⁰⁰ která měla za úkol pomocí expresivních obálek, ale i obrazové přílohy uvnitř časopisu, cíleně sugestivně působit na čtenáře. Tímto způsobem se zároveň ve čtenářích snažila působit akutní potřebu činit, pokud možno vše pro to, aby byl do CPO zapojen co největší počet aktivních členů. Tomuto působení na napomáhala zároveň i obchodně informační část periodika, ve které se nacházelo nespočet reklam, které upozorňovaly na firmy zapojené do produkce výrobků nezbytných k provádění úkonů v rámci civilní protiletectvé ochrany.

Reflexe každodennosti v civilní protiletectvé ochraně a branné výchově v periodickém tisku v letech 1935–1939 nelze uvést výstižněji nežli citací, jež povolávala občany k aktivnímu zapojení do CPO: „*Nebezpečí, která hrozí z použití letectva válečné chemie všemu občanstvu i jeho majetku, nutí každý prozíravý národ, aby se vedle obrany vojenské připravoval pečlivě na obranu nebojícího obyvatelstva. Zejména národ jako náš, kterému jde jen o obranu své existence, své svobody a svého pokojného vývoje, musí nasadit k této obraně všechny své síly. Proto jsme naléhali, aby zejména obrana proti leteckým útokům, které postihnou všechno občanstvo, bylo povinností všech a aby vedle vojenských úřadů zaujaly také úřady občanské své místo v její přípravě. Považujeme za důležitý krok vpřed a za dobré znamení také pro řešení jiných úkolů obrany státu, že se to podařilo zákonem čís. 82 Sb. z. a n. z. r. 1935. [...] Odborná revue umožní také lepší a soustavnější propagaci potřeb obrany obyvatelstva, než je to možno v denním tisku. Nepochybují, že také při organizační práci může se list státi vydatným pomocníkem. Vítám proto list *Obrana obyvatelstva k úspěšné práci o vážném úkolu naší národní obrany*.“¹⁰¹ Těmito slovy ministr národní obrany František Machník uvedl nejen list *Obrana obyvatelstva*, ale zároveň i víru*

99 *Obsah*, *Obrana obyvatelstva*, roč. I., č. 1.

100 Na obálkách byly například znázorněny bombardéry, pumy, sirény, světlomety, protiletectvé kanóny, členové asanační služby a mnoho dalších motivů spojených s tematikou leteckých útoků a obranou či ochranou proti nim. Jako příklad jedné z velice expresivních obálek lze označit tu z I. ročníku, tedy ročníku 1935, a to čísla 3. Ústředním motivem je zde plynová maska, jenž nese ve svých očních dírkách zprávu „*Připravte se včas!*“, a na jejímž vrcholu je ležící kostlivec, jenž si levou ruku opírá o lebku a pravou vítá bombardér. Vlevo od masky spatřujeme světlomet a vpravo pumu letící k zemi. *Obálka časopisu*, *Obrana obyvatelstva*, roč. I., č. 3.

101 František MACHNÍK, *Vážný úkol obrany státu*, *Obrana obyvatelstva* 1935, roč. I., č. 1, s. 1.

v to, že se československý národ udělá vše pro to, aby byl připraven na nebezpečí leteckých útoků, které by mohly znenadání přijít.

Dle ředitele moravskoslezské divize Československého červeného kříže bylo zapotřebí zlepšit početní stavy dobrovolných sester školených v kurzech v zemi Moravskoslezské o 2000-3000 osob ochotných nastoupit službu, přičemž současný stav vyškolených a zaevidovaných byl přibližně 1500 osob. Dalším úkolem bylo udržet síť dobře zařízených a vedených záchranných stanic, kdy bylo spravováno ve 35 stanicích 56 sanitních vozů. Divize Československého červeného kříže v Brně pracovala v těsném styku se zemským vojenským velitelstvím, zejména leteckým oddělením, se zemským úřadem a lékařskou fakultou, Ústředím moravskoslezských obcí, měst a okresů a s oběma zemskými hasičskými jednotami.¹⁰² Nastalo období zvýšené organizační činnosti v CPO v téměř všech městech a obcích, kdy zejména obce s menším počtem obyvatel pracovaly s větší iniciativou nežli města velká. Velká pozornost byla věnována propagaci a poučení obyvatelstva, které bylo s požadavky CPO seznamováno přednáškami či ukázkovými cvičeními. Bylo ale nezbytné začít vnímat to, že obyvatelstvo nebylo pouze diváky, ale mělo se aktivně účastnit všech úkonů nutných k přípravě CPO. Z tohoto důvodu bylo nezbytné rozlišovat slavnosti a skutečná cvičení CPO.¹⁰³ Na stránkách *Venkova* byl 28. 9. uveřejněn článek *Branná výchova v Českém slově*, ve kterém bylo *České slovo* kritizováno za jeho dvojznačné nazírání na brannou výchovu mládeže, kdy ji pro jednou kritizovalo a podruhé po ní volalo. Ovšem příspěvek volal po potřebě zákonného zásahu do branné výchovy, jelikož v něm panoval zmatek.¹⁰⁴ Dne 18. 10. 1935 uveřejnila *Svobodná republika* příspěvek *Pro naši obranu*, kde ministr Machník podal programový výklad týkající se zabezpečení státu, kdy se po zákonu o ochraně proti leteckým útokům stalo další etapou vydání zákona o obraně státu jak za mobilizace, tak i ve válce. Spolu s tím byla připravována osnova zákona o branné výchově, jejíž úkolem mělo být zejména posilování uvědomělého hájení území státu, přičemž měla být branná výchova povinná.¹⁰⁵ Rok práce v CPO byl shrnut v *Obraně obyvatelstva* následovně: „*Nejprve si musíme uvědomit, do jaké situace přišel zákon o obraně a ochraně proti leteckým útokům. Naše veřejnost, dlouho vychovávaná v myšlence, že válka je nemožná a že zejména letecké útoky na nebojující občanstvo jsou jen strašákem militaristů, nedala se v svém celku ani zákonem čís. 82 vyburcovat z pohodlného pocitu, že dokud válka přímo neohrozí, nemá smysl dělat složité přípravy proti plynům a zápalným pumám a měnit všechny vžitě životní formy. Proto je každé opatření úřadů, vyplývající se zákona čís. 82, přijímáno se shovívavou lhostejností jako výmysl lidí, kteří straší něčím neexistujícím.*“¹⁰⁶

102 A. CIRPS, *Čs. Červený kříž a pasivní obrana v zemi Moravskoslezské*, Obrana obyvatelstva 1935, roč. I., č. 1, s. 21.

103 Slavnosti nebo cvičení CPO? *Obrana obyvatelstva* 1935, roč. I., č. 10, s. 327.

104 *Branná výchova v českém slově*, *Venkov* 28. 9. 1935, roč. 30, č. 227, s. 4

105 *Pro naši obranu*, *Svobodná republika* 18. 10. 1935, roč. 16, č. 46, s. 1.

106 *Rok práce v CPO*, *Obrana obyvatelstva* 1935, roč. I., č. 11, s. 365.

Na potřebu brannosti národa navázal dne 21. 2. 1936 Emil Jelen příspěvkem *O brannosti národa* s tím, že bylo nezbytné zvýšit brannost národa, přičemž „*důležitou složku brannosti tvoří mládež a dorost a je nutno ji připravit tak, aby byla schopna a odolná hájit stát.*“¹⁰⁷ V neděli 19. dubna 1936 o půl 17. hod. uspořádal odbor dobrovolných sester Československého červeného kříže v Opavě svůj první čajový dýchánek, jehož výtěžek byl věnován na zakoupení plynových masek.¹⁰⁸ Dne 3. 6. byl uveřejněn článek *Význam dřeva v protiletecké obraně*, který vyzdvihoval význam použití dřeva v CPO, přičemž pro něj bylo klíčovou surovinou k zabezpečovacím pracím budov a krytů před důsledky leteckých útoků. Stejně tak se ovšem autor bál nejasných instrukcí CPO, které mohly poškodit konzum dřeva. Zároveň s tím vyzdvihoval i potřebu ochránit dřevěné povrchy před důsledky požárů v důsledku užití zápalných pum.¹⁰⁹ Vyvrcholením týdne brannosti byl v Moravské Ostravě pohotovostní sraz brannosti v neděli 10. května odpoledne, kterého se účastnilo 6000 osob z jednotlivých složek a korporací.¹¹⁰ Ve dnech 6. a 7. června měly v Hrabyni proběhnout hasičské slavnosti, které byly spojeny s nepřátelským bombardovacím náletem, dále bylo plánováno požární cvičení a asanační práce v plynových maskách, čemuž předcházelo zamoření okolí slzotvornými plyny.¹¹¹ Dne 3. 7. 1936 byla podána zpráva o zdařilém dni brannosti v Kobeřicích, kdy se mělo v poslední době na Hlučínsku jednat o „*nejvděčnější akci.*“¹¹² Ve dnech 28. a 29. července byl naplánován nálet na město Frýdek, přičemž měl dát nálet organizaci CPO možnost praktického vyzkoušení pohotovostní schopnosti.¹¹³ Dne 5. 7. proběhl ve Staré Bělé den brannosti, kterého se účastnil předseda poslanecké sněmovny Jan Malypetr, který promluvil u příležitosti odhalení pomníku prezidentu Osvoboditeli a zesnulému státníkovi Antonínu Švehlovi. Dne brannosti se zúčastnila část vojenského cyklistického praporu z Místku, četa 60 policistů a oddíl četnictva. Oslavám přihlíželo pět tisíc lidí.¹¹⁴ Plenární schůze starostenského sboru okresu vsetínského debatovala o zvláštních úkolech Valašska při organizaci CPO, o nutnosti navázání užších styků starostů obcí s hasičstvem, učitelstvem, lékaři a úřady, o nutnosti vycvičení dostatečného počtu samaritánů s přibráním žen pro ošetrovatelskou službu a uzákonění branné výchovy.¹¹⁵ Dne 22. 7. byla v Třinci provedena zkouška zatemnění města, železáren Báňské a hutní spol. a přílehlých obcí Korská a D. Lištná, spojená s cvičením všech složek CPO a ZPO. Zkouška i cvičení měly bezvadný průběh.¹¹⁶

107 Emil JELEN, *O brannost národa*, Svobodná republika 21. 2. 1936, roč. 17, č. 8, s. 3

108 Svobodná republika 17. 4. 1936, roč. 17, č. 16, s. 5.

109 Karel KOZLANSKÝ, *Význam dřeva v protiletecké obraně*, Venkov 3. 6. 1936, roč. 31, č. 129, s. 6

110 *Manifestace pro brannost a pohotovost v Mor. Ostravě*, Svobodná republika 15. 5. 1936, roč. 17, č. 20, s. 5.

111 Svobodná republika 5. 6. 1936, roč. 17, č. 23, s. 4.

112 Svobodná republika 3. 7. 1936, roč. 17, č. 27, s. 4.

113 Svobodná republika 24. 7. 1936, roč. 17, č. 30, s. 5.

114 *Den brannosti ve Staré Bělé*, České slovo 6. 7. 1936, roč. 19, č. 184, s. 1.

115 *Valašsko pro brannou výchovu*, České slovo 16. 7. 1936, roč. 19, č. 192, s. 5.

116 *Cvičení CPO v Třinci, Korské a D. Lištné*, České slovo 25. 7. 1936, roč. 19, č. 201, s. 5.

V pátek dne 24. července v 18:30 hod. mělo CPO v Novém Jičíně předvést pro obecnstvo na Masarykově náměstí ukázkou, jak působí plynové bomby. Poté byla naplánovaná ukáзка správného hašení zápalných bomb. Následoval poplach sirénami pro veškeré pohotovostní složky CPO, kdy byla cvičení předváděna bez činné účasti obecnstva. Ti měli být pouze přihlížejícími. Toto cvičení mělo být průpravou k vojenskému náletu na Nový Jičín, který měl být uskutečněn v noci z 28. na 29. července od 24. hod. do 30. července 22. hod. V této době bylo obyvatelstvo přilehlých okresů povinno provést zatemnění a uposlechnout všech pokynů pořadatelů cvičení označených páskou na levém rameni. Doba zatemnění byla naplánována od 29. 7. 1936 od půlnoci až do 2 hod. a 30. 7. od 22:50 do 0:50 hod.¹¹⁷ Dne 28. 7. se konalo ve Slezské Ostravě zatemňovací cvičení od půlnoci do 2 hodin, kdy se jednalo o první zkoušku pasivní protiletcké obrany.¹¹⁸ První zatemňovací cvičení města Slezská Ostrava bylo provedeno „s plným zdarem.“ Obyvatelstvo dobře pochopilo význam cvičení. V noci na 30. se konalo druhé cvičení.¹¹⁹ Druhé cvičení z noci 30. proběhlo s plným zdarem, „kdy všichni majitelé domů vzorně splnili příkaz vedení civilní pasivní obrany a zachovali ve svých domech úplnou tmou.“ V nejbližších dnech měla proběhnout poplachová cvičení i v jiných městech Ostravského kraje.¹²⁰ CPO v Hranicích s ohledem na strategické položení města provedlo své přípravy důkladněji než v jiných místech. Dobře se osvědčil policejní sbor, který měl 73 hlídek a 40 mužů zálohy. Do středy do půlnoci bylo provedeno pět poplachů, pouze samaritská služba v podání mužů byla slabší, ženy byly naopak připraveny na svém místě.¹²¹ Dne 2. srpna pořádal dorost na Vsetínsku v Liptále Manifestaci venkovské mládeže pro brannost národa, kdy byla spolupořadatelem Hasičská župa č. 45 na Vsetíně. Tento den se zainteresoval celý venkov včetně mládeže nejen v brannosti, ale i CPO, kdy byla pochopena důležitost součinnosti občanstva na organizování brannosti a služby CPO. Body programu byla ukáзка první pomoci, které se mělo účastnit 16 pětičlenných samaritských hlídek z okresu, a nakonec proběhla ukáзка protiletcké ochrany.¹²² Byla podána zpráva o nevydařené manifestaci, což bylo zapříčiněno nevládným počasím, přičemž nebyla provedena scéna protiletcké obrany Masarykovou leteckou ligou (MLL) ze Zlína.

Ve dnech 28.–30. července se konalo cvičení protiletcké ochrany, při kterém byla vyzkoušena pohotovost opatření proti leteckým útokům, služba hlásná, poplachová, a hlavně přípravy pro zatemnění města, načež vše skončilo příznivě. Po oba dny v denních hodinách proběhlo několik pozorovacích i bombardovacích náletů a bylo vyhlášeno několik poplachů. „Obyvatelstvo bylo ochotné a ukázněné při denních i nočních hlídkách, samaritská služba fungovala bezvadně, pouze služba hlásná se měla zdokonalit. V pátek

117 *Cvičení protiletcké obrany*, Svobodná republika 24. 7. 1936, roč. 17, č. 30, s. 4.

118 *Slezská Ostrava ve tmě*, České slovo 28. 7. 1936, roč. 19, č. 204, s. 2.

119 *Příprava Slezské Ostravy*, České slovo 30. 7. 1936, roč. 19, č. 206, s. 2.

120 *Cvičení pasivní obrany*, České slovo 31. 7. 1936, roč. 19, č. 207, s. 2.

121 Svobodná republika 31. 7. 1936, roč. 17, č. 31, s. 4.

122 František VÁŇA, *Proč manifestujeme pro brannost?* Svobodná republika 24. 7. 1936, roč. 17, č. 30, s. 5.

město navštívila zvláštní komise, která se nechala informovat o průběhu cvičení.¹²³ Opavské obyvatelstvo bylo vyzváno k vyklizení půd, jakožto opatření k ochraně proti leteckým útokům. Zároveň s tím bylo požádáno o darování nepotřebných věcí pro dobročinné účely.¹²⁴ V Opavě se ve dnech 26. a 27. září konal sraz samaritánů, kdy byla naplánována přednáška MUDr. Renče z Mor. Ostravy na téma „*Lékař a samaritán v pasivní obraně*.“ Sraz byl dále spojen s ukázkou protileteckého krytu v novostavbě fy. Huppert v Růžové ulici a zpřístupnění plynové komory na sokolském stadioně.¹²⁵ Na posádkovém velitelství v Opavě byla pro velký zájem prodloužena výstava protiletecké ochrany, a to do 12. října 1936.¹²⁶ Uspořádáním českých kursů civilní protiletecké ochrany pro všechny druhy služeb byl pověřen velitel CPO v Novém Jičíně Ing. J. Bezdíček, starosta č. hasičského sboru.¹²⁷ České kursy CPO pro výchovu instruktorů všech složek CPO měly započít 15. listopadu. Obec vyjednávala s firmou Fatra o postavení plynové komory na Döpperově náměstí.¹²⁸ Dne 8. 11. byla v Moravské Ostravě dokončena stavba skleněné komory pro zkoušení plynů, jejíž vybudování stálo 45 tisíc Kč.¹²⁹ Sbor dobrovolných hasičů v Hranicích provedl výcvik pro své členy v plynové komoře vojenské akademie. Zkouška se konala v rámci CPO.¹³⁰ Civilní protiletecká ochrana v Novém Jičíně se postarala o řádné informování obyvatelstva o bojových plynech a protiletecké obraně. Promítla diapozitivy a film *Zamořeno yperitem* žactvu všech škol a obyvatelstvu.¹³¹ „*V kursech C. P. O. ve Val. Meziříčí se nadějná ženská mládež „velice dobře bavila“ pletením sweatrů a vyprávěním vtipů, zatímco se řečník marně namáhal a starší dámy libezně podřimují?*“¹³² Venkov přinesl reportáž o průběhu náletu na Prahu ze dne 20. 11., který měli možnost novináři sledovat z palub letadel. Nálet byl úspěšný a bylo pokutováno pouze 27 osob, které neuposlechly pokynů strážve v době poplachu. Zároveň ovšem došlo i k 189 oznámením pro nedostatečné zatemnění při nočním náletu. Během cvičení došlo i k nevhodnému chování vysokoškolských studentů, „*kteří nedbali nařízení a tropili si z policistů žerty*.“¹³³ Dne 20. 12. 1936 byla podána zpráva, že obecní zastupitelstvo v Hrušově n. Odrou, během páteční schůze vzalo na svědomí seznam osob určených k vykonávání CPO, zahájení výcviku samaritánů.¹³⁴ Situace na Moravě ve spojitosti s organizací a fungováním CPO v jednotlivých městech byla

123 *Manifestace pro brannost v Liptále 2. srpna; Cvičení protiletecké ochrany*, Svobodná republika 7. 8. 1936, roč. 17, č. 32, s. 5.

124 Svobodná republika 14. 8. 1936, roč. 17, č. 33, s. 4.

125 *K srazu samaritánů v Opavě*, Svobodná republika 25. 9. 1936, roč. 17, č. 39, s. 4.

126 Svobodná republika 9. 10. 1936, roč. 17, č. 41, s. 4.

127 Svobodná republika 16. 10. 1936, roč. 17, č. 42, s. 4.

128 Svobodná republika 30. 10. 1936, roč. 17, č. 44, s. 4.

129 *Skleněná komora pro zkoušení plynů*, České slovo 7. 11. 1936, roč. 19, č. 303, s. 2.

130 Svobodná republika 20. 11. 1936, roč. 17, č. 47, s. 5.

131 Svobodná republika 27. 11. 1936, roč. 17, č. 48, s. 5.

132 *Nevíte, že...*, Svobodná republika 11. 12. 1936, roč. 17, č. 50, s. 7.

133 J. HROTEK, *Útok letců na Prahu*, Venkov 21. 11. 1936, roč. 31, č. 271, s. 3.

134 České slovo 20. 12. 1936, roč. 19, č. 346, s. 11.

v roce 1936 vnímána jako vyhovující, ačkoliv se i zde vyskytovali vedoucí činitelé CPO, kteří se potýkali s prvopočátečními nesnázemi.¹³⁵

Třetí rok činnosti civilní protiletecké ochrany od jejího uzákonění byl vnímán jako úspěšný, přičemž bylo dosaženo úspěchů budování organizace a zároveň i dosaženo úspěchů na poli informovanosti. To bylo spojeno zejména s působností školy protiletecké ochrany při firmě Chema v Olomouci-Lutíně, jejíž propagační a výchovná činnost spolu s pořádáním teoretických a praktických kurzů vykonala mnoho na poli propagační práce a budování složek CPO.¹³⁶ Organizace civilní protiletecké ochrany v Kateřinkách vyvinula velké úsilí na to, aby získala dostatek členstva CPO a vytvořila tak řádně fungující služby. Zároveň s tím připravila „vhodnou propagandou nejprůzračnější ovzduší pro to, aby došla k vzájemnému pochopení s co neširší vrstvou obyvatelstva. Úkolu tohoto zhostila se již teď skvěle, přičemž výnos sbírky ve prospěch místního CPO mezi zdejším obyvatelstvem s příspěvky ostatních příznivců bylo 8292,30 Kč.“ Dobrou propagací byl také výcvik v pojízdné plynové komoře provedený firmou Fatra, jehož se účastnily veškeré služby CPO, žáci měšťanské školy a velký počet občanů.¹³⁷ V Porubě a Doubravě bylo provedeno noční cvičení, kterého se účastnily CPO, hasiči, občanstvo a bezpečnostní orgány. „Zkouška dopadla velmi dobře, neboť občanstvo vykonávalo povinná nařízení velmi poslušně.“¹³⁸ Sokol Opava věnoval zvýšenou péči branné výchově, přičemž byla svěřena prof. Hovorkovi. Na 18. dubna byl naplánován na Tyršově stadioně branný sraz s cílem „povědět veškerému členstvu, jak Sokolstvo provádí a bude provádět svou brannou výchovu.“¹³⁹ Dále v důsledku nařízení velitelství CPO proběhl generální úklid půd.¹⁴⁰

Velitelství CPO ve Valašském Meziříčí pokračovalo v kurzech v Krásně, aby bylo potřebně vycvičeno obyvatelstvo města Valašského Meziříčí.¹⁴¹ V kursu CPO v Poličné u Valašského Meziříčí vykládal učitel M. Kašík o náletech nepřátelských letounů a barvitě líčil, jaké by takový nálet mohl mít následky. „Aby se přesvědčil, jaký dojem v posluchačích jeho přednáška zanechala, vyvolal si jednu mladou dívku a ptal se ji: „Copak byste dělala, kdyby nepřítel podnikl nálet na Poličnou?“ Děva se chvíli rozmyšlela, načež vítězoslavně odpověděla: „Shasla bych světlo a šla spát.“¹⁴² Na Masarykově státní a vyšší hospodářské škole v Opavě se prováděla branná výchova „soustavně po několik let a konala tak průkopnickou práci. Jako na jediné zde byl zaveden tělocvik jako předmět povinný, první také doplnila tělesnou výchovu výchovou k brannosti.“¹⁴³ Dne 30. května uspořádalo

135 Jan ZELINGER, *Praktické poznatky z cvičení CPO v r. 1936 na území Čech, Moravy a Slovenska*, Obrana obyvatelstva 1936, roč. II., č. 1, s. 8.

136 *Do nového ročníku a do další práce*, Obrana obyvatelstva, roč. III., č. 1, s. 2-3.

137 Svobodná republika 8. 1. 1937, roč. 18, č. 2, s. 5.

138 Svobodná republika 19. 3. 1937, roč. 18, č. 12, s. 6.

139 Svobodná republika 26. 3. 1937, roč. 18, č. 13, s. 5.

140 Svobodná republika 26. 3. 1937, roč. 18, č. 13, s. 6.

141 Z činnosti CPO na Valašsku, Svobodná republika 16. 4. 1937, roč. 18, č. 16, s. 7.

142 *Šelasty z týdne. No tak!* Svobodná republika 23. 4. 1937, roč. 18, č. 17, s. 6.

143 *Branná výchova na Masarykově státní a vyšší hospodářské škole v Opavě*, Svobodná republika 7. 5. 1937, r. 18, č. 19, s. 4.

učitelstvo Opavska pod protektorátem okresního hejtmána vl. rady dr. J. Michálka, p. brig. Generála M. Němce, p. okr. školního inspektora J. Pupíka a inspektorátu státních škol v Opavě branný sraz žactva. Vrcholným zakončením srazu bylo tělocvičné vystoupení na Tyršově stadionu v Opavě.¹⁴⁴ Ve Smilovicích na Těšínsku uspořádal nedávno založený hasičský sbor slavnost spojenou s veřejným cvičením hasičstva a bombardovacím náletem. Ten provedlo letadlo Moravskoslezského aeroklubu, načež následovaly asanační práce s hromadným výcvikem osob v plynových maskách firma Fatra z Napajedel.¹⁴⁵ V neděli 18. 7. se konal v Brance u Opavy sjezd hasičské župy hradecké na oslavu 45letého trvání místního sboru, spojený s cvičením pohotovosti hasičů a CPO. „*Ukázka cvičení byla rychle a vzorně provedena.*“¹⁴⁶ Odbočka Svazu čs. důstojnictva v Moravské Ostravě spolu se Sdružením záložních poddůstojníků v Moravské Ostravě se ujali příprav k organizaci středisek branné výchovy a k provádění branného výcviku podle zákona, který vstoupil dne 1. září v platnost.¹⁴⁷ Za ideálního počasí se konal v neděli v Novém Jičíně letecký den. Dopoledne byl proveden nálet bombardovacích letadel na budovy soudu a okresních úřadů za součinnosti CPO, místního hasičstva a vojska. Bylo předvedeno bombardování budov zápalnými i plynovými pumami. Po poplachu přijely všechny novojické hasičské sbory, které ihned započaly s lokalizováním požáru a asanační skupina CPO znemožnila působnost leptavých plynů. Odpoledního leteckého dne se zúčastnilo přes šest tisíc diváků.¹⁴⁸ Venkov poté v polovině prosince podal zprávu o celostátních poradách o protiletecké ochraně, které byly zahájeny dne 14. 12. ve Zlíně a jichž se účastnilo 89 zástupců z hlavních a čelních měst republiky.¹⁴⁹

Klíčový rok 1938 přinesl na poli budování CPO otázku, zda by nebylo záhodno vytvořit celostátní spolkovou organizaci, přičemž „*šlo pouze o teoretické východisko nastalé situace, neboť CPO byla organizována v rámci obcí a zákon o branné výchově definoval význam pro výchovu a výcvik občanstva v protiletecké ochraně. Branná výchova ve složce CPO se stala díky zákonu přímou podporou zákona č. 82/1935 o ochraně a obraně proti leteckým útokům. Případná existence spolkové organizace by byla jakýmsi přežitkem, když již branná výchova svým programem zastřešovala výcvik občanů v CPO.*“¹⁵⁰

144 *Branný sraz žactva*, Svobodná republika 4. 6. 1937, roč. 18, č. 23-24, s. 6.

145 *Manifestace těšínského hasičstva*, České slovo 28. 6. 1937, roč. 9, č. 176, s. 1.

146 *Župní hasičský sjezd v Brance*, České slovo 21. 7. 1937, roč. 9, č. 198, s. 5.

147 České slovo 28. 8. 1937, roč. 9, č. 198, s. 5.

148 *Nadporučík Hlad'o nad svým městem*, České slovo 28. 9. 1937, roč. 9, č. 267, s. 2.

149 Venkov 15. 12. 1937, roč. 32, č. 294, s. 4.

150 Josef BRYM, *Potřebujeme pro naši CPO zvláštní celostátní spolkovou organizaci?* Obrana obyvatelstva 1938, roč. III., č. 11–12, s. 297–299.

V roce 1938¹⁵¹ bylo v týdeníku *Hvězda československých paní a dívek* uveřejněno několik rozsáhlých článků a reportáží, které pojednávaly o civilní protiletectké ochraně a branné výchově a postavení ženy v jejich konceptu. Jednotlivá čísla byla zároveň doplněna snímky čtenářek, které uposlechly provolání listu a přidaly se do služeb Červeného kříže a staly se samaritánkami nebo dobrovolnými sestrami. V článku *Potřebují ženy branné výchovy* autor hovořil o tom, že zákon o branné výchově stavěl ženy do jiné pozice, než ve které byly v období první světové války. Heslem ženy mělo nyní být „Muži v boji, žena jejich pomocnicí“, přičemž v tomto duchu měly být i vychovávány. V případě války by ženy nahradily muže ve všech jejich pozicích, a to bez výjimky. Stejně tak se vyjádřil i k tomu, že ženy „budou aktivními obrádkyněmi se zbraní v ruce, neboť si toho bude budoucí válka žádat.“ V závěru autor vyzdvihoval potřebu dostatečné fyzické zdatnosti žen a dodával, že: „nestačí vybijeti brannou výchovu tím, že všechny ženy projdou samaritánskými kursy.“ Bylo nezbytné, aby ženy uměly číst mapu, znaly vojenské předpisy a zacházet se zbraní či uměly řídit vozidlo.¹⁵²

Následovala reportáž s titulem *Ty, které pomohou nejdříve...*, která se věnovala ženám samaritánkám a vyzývala je, aby se čtenářky přihlásily k samaritánské službě a splnily tak jejich vlasteneckou povinnost. Reportáž pojednávala o postavení samaritánek a dobrovolných sester, jejich činnosti a povinnostech spolu s tím, co vše musely v rámci svého povolání ovládat, přičemž „samaritánky spolupracují s civilní protiletectkou obranou, neboť právě v kritické chvíli bude jejich úkol obrovský a bude jejich zásluhou to, aby nepřítel do řad národa nevznesl hrůzu a paniku.“ Reportáž končila provoláním k ženám, aby se staly samaritánkou či dobrovolnou sestrou Červeného kříže, protože „vlast potřebuje nejméně dalších 40 tisíc žen měkkých rukou a horkých a planoucích srdcí.“¹⁵³ Další článek pod názvem, *Co chce po vás republika* vyzýval čtenářky ke klidu a pohotovosti a zejména i tomu, aby si každá vybrala „úsek, na němž chce sloužit republice“, kdy měly na vybranou CPO, Červený kříž či Branný sbor čs. motoristů. Článek je dále vyzýval, aby se zajímaly o aktuální politickou situaci a věnovaly svůj čas přípravě v některé ze služeb vlasti v rámci CPO. V poslední řadě byly vyzývány také ke vstupu do Branného sboru čs. motoristů, kdy bylo zapotřebí čtvrt milionu „statečných žen“, které by nahradily muže v motorizované dopravě. Článek byl ukončen provoláním: „Bude-li každá naše čtenářka umět aspoň něco, zabrání tím na svém úseku válce. Budou-li ženy tak připraveny, jako jsou už dnes muži, nemáme se čeho obávat.“¹⁵⁴ Ve stejném čísle *Hvězdy* byla zároveň

151 Rok 1938 je analyzován na základě týdeníku *Hvězda československých paní a dívek*, a to z toho důvodu, že zejména tento rok byl klíčovým i na poli budování branné výchovy, kdy bylo počítáno s nasazením žen v rámci CPO a branné výchovy jako celku. Ženy by nahradily v případě ozbrojeného konfliktu veškeré pozice, které dosud zastávali muži a byly by i činné ve všech službách CPO, jakožto i průmyslu a veřejném životě státu, který by byl ve válečném stavu.

152 František ŠKROBÁNEK, *Potřebují ženy branné výchovy?* *Hvězda československých paní a dívek*, roč. 13, č. 3 (644), 1938, s. 15.

153 *Ty, které pomohou nejdříve...*, *Hvězda československých paní a dívek*, roč. 13, č. 15 (656), 1938, s. 3.

154 *Co chce po vás republika*, *Hvězda československých paní a dívek*, roč. 13, č. 16 (657), 1938, s. 2.

s předchozím článkem uveřejněna i reportáž s výzvou, aby se čtenářky staly dobrovolnými sestrami Červeného kříže, přičemž jim v reportáži přiblížili postavení dobrovolných sester, jejich práci a poslání.¹⁵⁵ Jedním z posledních příspěvků reflektujících brannost žen byla reportáž *Statečné studentky*, která pojednávala o cvičení 950 studentek Městského dívčího gymnasia „Krásnohorská“, pod vedením jejich ředitele F. Vosyky, čímž byly vzorem mladé generaci.¹⁵⁶ Poslední reportáž „*Československé amazonky*“, aneb studentky, které dobře rozumějí obraně vlasti, sledoval brannou výchovu posluchaček vysokých škol bydlících ve dvou pražských kolejích Budčí a Studentské koleji na Letné. „*Velitelem čtyř byl poručík Frýba, jehož amazonky byly zároveň vycvičeny v zacházení se zbraní, přičemž jedna z nich docílila při střelbě výsledku 46 z 50 možných, čímž překonala nejlepší výkon svých mužských kolegů.*“¹⁵⁷

Kritický rok 1938, jenž vyústil v podpis Mnichovské dohody a období druhé republiky, znamenal změnu pro stávající systém civilní protiletdecké ochrany a branné výchovy, jež byla popsána redakcí *Obrany obyvatelstva* následujícími slovy: „*Třebaže byl okleštěn náš starý historický domov a třebaže byl zbaven tolika přirozených možností obrany, nemůže nám nikdo vzít vůli k dalšímu čestnému životu a k jeho zabezpečení. [...] Každý občan musí být napříště strážcem a vojákem naší bezpečnosti a naší svobody. Tempo, kterým byla do té doby budována naše CPO, bylo vypočteno na léta, zatímco se naše vzdálenost od války v uplynulém měsíci zmenšila na dny.*“¹⁵⁸ Zároveň s mobilizací se vláda rozhodla učinit krok k urychlené přípravě a ustanovila inspektora protiletdecké ochrany pro celé území republiky v osobě známého pracovníka na tomto poli, generála Karla Haška, což přineslo pokroky v budování CPO díky součinnosti vojáků s velitelstvím CPO ve Velké Praze. Období do vzniku protektorátu tak lze bez nadsázky nazvat jako období „přežívání“ civilní protiletdecké ochrany, potažmo branné výchovy. Definitivní konec organizace nastal vznikem Protektorátu Čechy a Morava, kdy byla činnost organizace CPO determinována polickým vývojem, kdy začal platit říšský zákon o protiletdecké ochraně ze dne 26. června 1935 a dále vládní nařízení č. 105/1939 Sb., *jímž se zpravují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*,¹⁵⁹ ze dne 31. března 1939. Těmito kroky definitivně pozbyl zákon o branné výchově své účinnosti a zároveň s tím i civilní protiletdecká ochrana, jakožto její součást.

155 *Ty, které budou stát po boku lékařově*, Hvězda československých paní a dívek, roč. 13, č. 16 (657), 1938, s. 5.

156 *Statečné studentky*, Hvězda československých paní a dívek, roč. 13, č. 22 (657), 1938, s. 3.

157 A. LORENC, *Československé amazonky*, Hvězda československých paní a dívek, roč. 13, č. 31 (672), 1938, s. 2.

158 Redakce a vydavatelstvo *Obrany obyvatelstva*, *Obrana obyvatelstva*, *Zdvojnásobme své úsilí*, roč. IV., č. 1, příloha č. 1–1938.

159 Stejnopis sbírky zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské, Ročník 1939, *Vládní nařízení č. 105/1939 Sb., jímž se zpravují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*. Online, dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/037-1939.pdf> [cit. 29. 1. 2023].

Závěr

Československo, které se ocitlo v první polovině třicátých let v ohrožení ze strany nacistického Německa, bylo postaveno před požadavek vybudovat v co nejkratší možné době organizaci s cílem ochránit obyvatelstvo před nepřátelskými leteckými útoky. Tohoto cíle bylo dosaženo přijetím zákona č. 82/1935 Sb., *o ochraně a obraně proti leteckým útokům* ze dne 11. dubna 1935, čímž vznikla *civilní protiletecká ochrana (CPO)*. Zároveň s tím byl vznešen i požadavek na povinnou brannou výchovu obyvatelstva, který byl vyslyšen v podobě jejího uzákonění, k čemuž došlo až 1. července 1937, kdy byl přijat zákon č. 184/1937 Sb., *o branné výchově*. Součástí tohoto zákona byl i výcvik v úkolech CPO.

Ani jednoho by ovšem nemohlo být dosaženo, kdyby na tato témata nedocházelo k neustálým debatám v tisku, což vedlo v narůstající zájem občanů republiky o civilní protileteckou ochranu a brannou výchovu. Tento zájem se odrážel ve veřejném mínění, které bylo precizováno v rozsáhlém množství periodik, ale i knih a brožur. Čím více se prohlubovaly obavy z budoucí války, tím více se média stávala platformou, která prohlubovala zájem občanů o armádu, a hlavně i společný cíl, kterým bylo zachování svrchovanosti Československa.

Civilní protiletecká ochrana a branná výchova se stala součástí každodenního života československého národa, nejen tím, že v ní byla značná část národa činná, ale i tím, že bylo občanstvo neustále informováno o všem, co se na poli civilní protiletecké ochrany a branné výchovy dělo. Příchod kritického roku 1938, jenž vyústil v podpis mnichovské dohody a období druhé republiky, znamenal změnu pro stávající systém, který se ve zhoršených podmínkách své existence snažil zachovat svůj účel, kterým byla stále ochrana obyvatelstva před leteckými útoky.

Nastalou situaci nejlépe popsala a existenci CPO zrekapitulovala redakce *Obrany obyvatelstva* ve svém posledním vydání, jež bylo šestým číslem čtvrtého ročníku, který byl vydán měsíc před vznikem Protektorátu Čechy a Morava. Redakce se v příspěvku s názvem *Náš další úkol – k prohloubení výcviku v CPO* vyslovila následovně: „Otázka soustavné výchovy a výcviku občanstva v civilní protiletecké ochraně byla u nás dosti zanedbána. To si nemusíme zatajovat. Poukázali jsme již při několika příležitostech na nedostatky našeho školení v protiletecké ochraně a dnes se stává problém jeho organizace a uspořádané soustavy výchovy a výcviku CPO naléhavým z několika důvodů. [...] *Dosavadní zkušenosti z našich cvičení CPO nás přesvědčily, že souhra všech složek CPO nebyla právě proto dokonalá, že jí chyběl podklad nezbytného výcviku jednotlivce* [...] *Voláme po lepší výchově našeho člověka: výcvik v protiletecké ochraně ukazuje nám k ní cestu. Její výchovné cíle směřují jednak k svépomoci občana, zároveň vedou však výchovou ve vzájemné pomoci k pevným základům občanské solidarity.*“¹⁶⁰

¹⁶⁰ Redakce, *Náš další úkol. K prohloubení výcviku v CPO*, *Obrana obyvatelstva*, roč. IV., č. 6, s. 121-122.

Vznik Protektorátu Čechy a Morava a Říšské župy Sudety, jenž vznikla na odstoupených pohraničních územích republiky, znamenal pro československé CPO klíčový moment. V Říšské župě Sudety, na rozdíl od Protektorátu Čechy a Morava, byl systém CPO nahrazen říšským Luftschutzem téměř okamžitě. Situace na území nově vzniklého protektorátu byla ovšem oproti tomu méně překotná, přičemž došlo k postupné transformaci CPO v protiletdeckou ochranu neboli PO, jenž byla ukončena v druhé polovině roku 1941. Počátky této přeměny byly uskutečněny na základě přijetí vládního nařízení č. 105/1939 Sb., *jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*,¹⁶¹ ze dne 31. března 1939. Ačkoliv byla civilní protiletdecká ochrana nedílnou součástí zrušené branné výchovy, byla zároveň její jedinou složkou, která zůstala v činnosti, a to až do 9. července 1941, kdy začal v protektorátě platit zákon o protiletdecké ochraně ze dne 26. června 1935.

The Civil Air Defence and the Civil Defence Education in the Light of Printed Sources in the Years 1935–1939

(Summary)

The study deals with the topic of The Civil Air Defence and the Civil Defence Education in the Light of Printed Sources in the Years 1935–1939. The first chapter is analysing the development of print media in the interwar period according to its legislation and a vast variety of printed newspapers and magazines. The second chapter is analysing the public opinion and the usage of the print media for the purpose of propagation of the army and the need for the defence of the state against the enemies. The third chapter is analysing the printed primary sources available for studying of the problematics of the Civil Air Defence and the Civil Defence Education. The fourth chapter is outlining the system of the Civil Air Defence and Civil Defence Education. The last chapter is the crucial part of the study as it is analysing the reflection of the Civil Air Defence and the Civil Defence Education in the light of printed sources with the consideration of the history of everyday life and the regional history. It is connected with the analysis of the the newspapers České slovo and Svobodná republika and the magazines Hvězda československých paní a dívek and Obrana obyvatelstva.

Mgr. Vít Němec
Doktorand Slezské univerzity v Opavě
nemecvitt@seznam.cz

¹⁶¹ Stejnopis sbírky zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské, Ročník 1939, *Vládní nařízení č. 105/1939 Sb., jímž se zbavují účinnosti zákon ze dne 1. července 1937, č. 184 Sb. z. a n., o branné výchově, a předpisy jej provádějící*, online, dostupné z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/037-1939.pdf> [citováno k 26. září 2021].